

Torbjörn Aronson:

Gösta Bagges politiska tänkande. En studie i 1900-talets svenska konservatism samt

*Gilles Dostaler,
Diane Ethier &
Laurent Lepage (red):*

Gunnar Myrdal and His Works

Det berättas att när Gunnar Myrdal 1927 lade fram sin avhandling om *Prisbildningsproblemet och föränderligheten* så var Gustav Cassel eld och lågor och yrkade på högsta betyg – laudator. Men Gösta Bagge, som "bara" fått näst högsta betyg på sin avhandling tio år tidigare, satte sig på tvären. Han skulle utforma en skriftlig motivering för sitt ställningstagande. Men tiden gick, inget blev skrivet och Bagge skulle åka på skidsemester. Han gick då till Erik Lindahl och sa att "du vet ju vad jag tycker om den där avhandlingen så du kan väl skriva några sidor åt mig". Lindahl visste inte vad Bagge tyckte och hade svårt att få grepp om Myrdals avhandling så han gick till Myrdal och bad honom skriva yttrandet. Myrdal tänkte på idén och skrev att detta geniala verk trots allt hade några skönhetsfel som en småaktigt sinnad person kunde tänkas anmärka på. Lindahl skickade in yttrandet. Några veckor senare var Bagge och Myrdal på samma fest och en något besvärad Bagge gick fram till Myrdal och sa: "Jag hoppas du såg mitt yttrande. Tycker du inte att jag var snäll mot dig?"

Enda skälet till att dra fram denna hi-

storia – bortsett från att en god historia alltid förtjänar att återberättas även om den till äventyrs skulle råka vara osann – är att den handlar om Gösta Bagge och Gunnar Myrdal.

Bagge och Myrdal är två av våra främsta ekonomer och politiker under 1900-talet och de uppvisar en rad personliga och professionella likheter och olikheter som gör att det kan vara befogat med en jämförelse dem emellan. Detta särskilt som det har kommit en bok om vardera personen: Torbjörn Aronsons *Gösta Bagges politiska tänkande. En studie i 1900-talets svenska konservatism* (Norstedts Juridik, Angered 1993) och *Gunnar Myrdal and His Works* (Harvest House, Montreal 1992), utgiven av tre franskanadensiska ekonomer/statsvetare: Gilles Dostaler, Diane Ethier och Laurent Lepage. Aronsons bok behandlar Bagge enbart som politiker, medan franskanadensarnas bok består av ett dussin uppsatser som behandlar Myrdal som såväl politiker som vetenskapsman.

Likheter och olikheter

Vad är det då för likheter och olikheter som skulle motivera en jämförelse mellan Bagge och Myrdal? Låt oss börja med några uppenbara likheter. De var båda:

- Ekonomer som hade flitiga förbindelser med USA och kom under amerikansk-institutionell påverkan. Bagge påverkades av Richard Ely's tyskinspirerade amerikanska "nya" skola i början av seklet, Myrdal kom med tiden att se sig som arvtagare till den amerikanska institutionalismens idéer så som de formulerats av bla Veblen, Commons och Mitchell.
- Forskningsentreprenörer med ovanlig förmåga att dra igång, finansiera och leda stora projekt. Bagge drog igång det sk Rockefeller-projektet som utmynnade i volymerna om nationalinkomst, löner och levnadskostnader i *Stockholm Economic Studies*. Myrdal ledde de pro-

jekt som utmynnade i *An American Dilemma* och *Asian Drama*.

- Politiker, för att inte säga chefsideologer, som gick vid sidan av den för ekonomer "naturliga" liberala fåran. (Villy Bergström har definierat en nationalekonom som en person med doktorsgrad i liberalism.) Båda blev riksdagsmän och ministrar – Bagge ecklesiastikminister 1939–44, Myrdal handelsminister 1945–47.
- Socialpolitiska entreprenörer med paternalistisk läggning. Bagge grundade och ledde Socialinstitutet i Stockholm och ägnade sig som politiker mycket åt utbildningsfrågor. Myrdal har som bekant haft stor betydelse för svensk familje- och bostadspolitik.

Några uppenbara olikheter: Myrdal var vänsterman, Bagge högerman. Myrdal var värderelativist, Bagge "värdeabsolutist". Myrdal var rationalist i upplysnings-tänkandets anda, Bagge såg det rationella tänkandet som en ljuskägla med begränsad räckvidd. Myrdal andades den utopiska socialismens luft, Bagge var motståndare till "luftiga utopier". Myrdals gränslösa rationalism, radikalism och utopism mynnade ut i vassa planhushållningsframstötter, Bagges begränsade rationalism, konservatism och antiutopism mynnade ut i kompakt planhushållningsmotstånd.

Bagge – begränsad rationalism och goda institutioner

Låt mig med hjälp av några pusselbitar ur de båda böckerna spekulera något kring rationalismens och institutionernas roll hos Bagge och Myrdal.

Bagge är misstänksam mot rationalismen, vilket kan verka förbryllande eftersom han är vetenskapsman. Men det är snarast så att han använder ett vetenskapligt-rationellt angreppssätt på delar av samhällslivet, men anser att ett sådant angreppssätt inte kan tänjas ut till att om-

fatta tillvarons alla områden.

Denna hållning framgår tydligt i ett politiskt tal 1937: "Rationalismen och materialismen bygger på tron, att människan genom vetenskapen skulle kunna behärska hela sin omgivning och även förklara tillvarons gåta på ett rationellt sätt. Denna uppfattning är i själva verket ett utslag av en orimlig högfärd. Den moderna vetenskapen har vuxit ifrån dylika föreställningar. Detta gäller icke minst om naturvetenskaperna. Livet är och förblir ett mysterium. De högsta värdena äro oåtkomliga för förnuftet och rationalismen."

Här är Bagge främst inne på att vetenskap och tro (religion) har var sitt område. Men i grunden finns en mera allmän skepsis mot omvandlingar av samhället enligt rationella kalkyler.

Misstänksamheten mot samhällskonstruktioner formulerade av rationella och radikala tänkare – mot utopier – yttrar sig hos en konservativ person som Bagge naturligtvis i en betoning av att existerande institutioner är uttryck för föregående generationers samlade erfarenheter och därför inte kan röjas undan som gammal bråte.

Detta framgår av följande citat ur Bagges mest kända politiska skrift, *Frihet eller socialism* (1944): "Konservatismen ställer sig med rätta skeptisk mot alla ... generella planritningar av det ena eller andra slaget ... Konservatismen vill istället bygga på erfarenheten och på de nationella institutioner som finnas för att med deras hjälp och på grundval av deras utveckling i olika praktiska fall undan för undan söka genomföra de förändringar i samhällslivet som svara mot ändrade förhållanden och folkets traditionella idéer och historiska förutsättningar."

Betoningen av den samlade erfarenhetens betydelse får särskild tyngd genom att en konservativ tänkare som Bagge inte heller i de enskilda individerna ser några särskilt rationella aktörer. Individen är svag och behöver bäddas in i starka struk-

turer för att inte spåra ur. Naturliga gemenskaper, rättsordning, traditioner och religion är till för att hindra sådana utspärningar.

En konservativ hållning som Bagges har en självklar poäng: samhällets institutioner är inte tillkomna av en slump. Det finns i dem inbyggda erfarenheter baserade på tidigare generationers framgångar och misslyckanden. Och det behövs krafter som bromsar så att inte intelligens-aristokratiska rationalister får möjlighet att fritt omsätta glimrande idéer till experiment med miljoner människoliv.

Men den konservativa hållningen har ett par uppenbara problem: För det första är institutionerna inte bara uttryck för gångna generationers erfarenheter utan också för en gången tids klass- och intressegruppskamp; de är avlagringar av en förfluten tids maktförhållanden. För det andra är frågan hur man kan bedriva någon som helst meningsfull politisk verksamhet om man inte har några visioner om hur samhället bör se ut. I så fall kommer politiken bara att handla om nödvungna justeringar i ett samhällsbygge som utsätts för påfrestningar under ett slumpmässigt eller ödesbestämt förlopp.

Myrdal – obegränsad rationalism och dåliga institutioner

Gunnar Myrdal visade inte sådana betänkligheter som Bagge i fråga om rationalitetens möjligheter. Kumaraswamy Velupillai, Köpenhamns universitet, skriver i boken om Myrdal (s 141): "Myrdal, like Keynes, believed almost passionately in the power of reason in human affairs, but it was not the reason of the rational economic man of economics."

Myrdal tyckte sig, liksom sin lärare Cassel, stå "i förnuftets tjänst". Cassel tyckte nog att en viss uppfattning var förnuftig i någon slags absolut bemärkelse. Myrdal förespråkade att var och en ska ange de värderingar som ligger till grund för hans ställningstaganden. För Myrdal

själv var det socialdemokratiska värderingar som gällde. Han nöjde sig visserligen inte med en befintlig grund utan man får väl snarare tala om att han ställde sig på den socialdemokratiska grunden och i sin kapacitet av samhällsarkitekt ritade om den.

Timothy Tilton, professor i statsvetenskap från University of Indiana, formulerar (s 35) saken som så: "Myrdal's radicalism owed little to industrial working-class socialist traditions and a great deal more to classic democratic radicalism and scientific rationalism, but it meshes well with the classical elements of the Swedish Social Democratic tradition, the emphasis upon political astuteness, economic steering, gradualism, radical reform, and the idea of society as the people's home."

Myrdal var alltså rationalist i den bemärkelsen att han trodde att tillvaron utifrån en samhällstänkarens blåkopior skulle kunna ordnas förnuftigare än den samhällsordning som tidigare generationer lämnat efter sig. Att blåkopians råkade få röd grundton förklaras av de krafter som var i rörelse under Myrdals livstid.

Om Myrdal, som citatet av Velupillai anger, inte trodde på den rationella ekonomiska människan så kan det förmodligen förklaras av att han dels såg människan som något mer än en ekonomisk varsel, dels uppfattade existerande institutioner som hinder för hennes möjligheter att framträda i full rationalitet.

Diane Ethier, statsvetare från University of Montreal, beskriver (ss 74–75) Myrdals dröm om den nya människan: "Behavioral changes aim at creating a New Man whose attitude is characterized by efficiency, diligence, orderliness, punctuality, frugality, honesty, rationality, preparedness for change, alertness to opportunities, business sense, self-reliance, cooperativeness, and long-term thinking."

Bagge vill alltså förvara människan i ett lager av samlade erfarenheter, Myrdal vill skapa den nya människan, befriad från

gammalt arvegods eller innesluten i den nya blåkopians institutioner.

Myrdal har ett mål, en utopi. Men i fråga om medlen för att nå målen kan han – som varje annan socialingenjör – ta miste. Endast erfarenheten kan visa om den angivna vägen leder till de uppställda målen. Och därmed är vi åter på Bagges gata: man bör passa sig för att göra något så radikalt att det inte finns tidigare liknande experiment att jämföra med.

Myrdal trodde sig i *Against the Stream* [1973, s 9] kunna hänvisa till att just erfarenheten givit honom rätt: "The fact that forty years steadily speeded up social reform has not stopped economic growth and progress, as the older economists were continually warning, but that in Sweden these forty years have proved an outstanding success even in 'economic' terms, has now in hindsight given a pragmatic confirmation that we were right, even though behind this development were also other forces." Det ironiska i sammanhanget är att Myrdal gjorde bokslut just vid den tidpunkt då den svenska modellen hamnade i svårigheter, då reformtakten accelererade och den ekonomiska tillväxten avstannade.

Bagge – tyckte han vad han tyckte?

Till sist några korta kommentarer om de båda böckerna.

Aronson talar i boken om Bagge inledningsvis om olika analysnivåer: textplan (den uppfattning en person påstår sig ha), informationsplan (den uppfattning en person tror sig ha) och realitetsplan (den uppfattning en person verkligen har).

Aronson gör sedan en genomgång av först konservatismens idéer och därefter Bagges idéer under fyra rubriker – kosmologin, samhället, människan och staten. Tågorordningen bestäms av att konservatismens idéer utgör "den fasta referenspunkten för förståelsen av realitetsplanen" (s 14) i Bagges tänkande.

Det hela resulterar i en mycket intres-

sant och välskriven genomgång av konservatismens och Bagges idéer, men utan att man får någon större klarhet i förhållandet mellan de olika planen i Bagges tänkande. Lika bra är kanske det. Frågan om förhållandet mellan informations- och textplan är inte så mycket att orda om när det gäller en genomtänkt och välformulerad person som Bagge. Som Aronson påpekar finns det ingen anledning att tro att Bagge säger sådant som han inte tror – kanske bortsett från en eller annan taktisk politisk fint. Frågan om förhållandet mellan realitetsplanen och de båda andra planen – frågan om Bagge verkligen tyckte vad han tyckte – är knepigare. Försök att besvara den genom att jämföra idétraditionen med individens idéer – och stämpla individens avvikelser från normen som uttryck för omedvetenhet – väcker motfrågor: Konservatismens idéer har väl inte framställts i någon från himlen nedfallen gjutform? De är väl ett ständigt sjudande hopkok av olika individers ståndpunkter? Om olika individer på olika punkter avviker från varann så beror det väl snarare på – åtminstone i fråga om genomtänkta individer – att de tycker olika än på att de påstår eller tror något annat än de verkligen tycker? Dessutom: Är inte den svenska konservatismens idéer på Bagges tid i hög grad ett verk av Bagge själv?

Myrdal – en naiv reformist?

Boken om Myrdal består av två delar. Den första delen behandlar Myrdals ekonomisk-politiska verksamhet, den andra hans ekonomisk-teoretiska verksamhet.

Över bokens första del, dominerad av ekonomer och statsvetare från Quebec, vilar en doft av 60-tal. Här lyser socialismen och den svenska modellen som den ofördunklade solen och månen. Den enda kritik som förekommer riktar sig mot Myrdals bristande radikalism, vilken tolkas som naivism. Louis Gill, ekonomiprofessor från Montreal, betraktar Myrdal som en idealist vars vision "reveals itself

more and more as an unrealizable dream, an unsurmountable contradiction under the reign of capital". Michel Chossudovsky, ekonomiprofessor från Ottawa, tycker att Myrdal var naiv som trodde att Tredje världens statsapparater skulle kunna moderniseras och tjäna som instrument för institutionell omvandling. Dessa apparater är dömda att tjäna som redskap för världskapitalismen med uppgift att ombesörja att billig arbetskraft exporterar billiga råvaror så att den globala ackumulationen kan mala på. Men, några gånger skådade Myrdal ljuset: när han räckte ut handen mot Sovjet och när han i ett "magnifikt" tal i Havanna förklarade att väpnad kamp av kubanskt snitt mot förtrycket av massorna kunde vara ett alternativ till den socialdemokratiska vägen...

Över bokens andra del vilar en helt annan stämning. Paul Streeten, Myrdals mångåriga medarbetare, öppnar med en serie Myrdal-anekdoter som är bland det roligaste som publicerats i en akademisk bok på år och dag (inklusive den inledande historien om hur Myrdal författade yttrandet om sin egen avhandling). Därefter behandlas bla Myrdals bidrag till den ekonomiska teorin och hans förhållande till institutionalismen.

Boken innehåller en extra bonus: en bibliografi med verk av och om Myrdal.

Fil dr BENNY CARLSON
Ekonomisk-historiska institutionen
Lunds universitet